

Шепелюк Світлана Віталіївна, в.о. викладача кафедри педагогіки, психології та соціальної роботи, аспірантка Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. Коло наукових інтересів: готовність соціальних працівників до професійної діяльності, психологічна готовність випускників спеціальності «Соціальна робота» до професійної діяльності, практична підготовка соціальних працівників.

МІСЦЕ ПРАКТИКИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА (НА ПРИКЛАДІ ДОСВІДУ США)

Стаття присвячена проблемним питанням практичної підготовки соціальних працівників до професійної діяльності. Розкриваються особливості організації практичної підготовки соціальних працівників у навчальних закладах США.

The article is devoted to the problem questions of practical preparation of social workers to professional activity. Opens up to the feature of organization of practical preparation of social workers in educational establishments of the USA.

На сучасному етапі розвитку соціальної роботи одним з пріоритетних напрямків є проблема становлення професіоналізму соціальних працівників, у розвитку якого важливе значення відіграє практико орієнтований навчально-виховний процес. Дана проблема є предметом наукових досліджень у працях Л. Міщик, І. Звереві, А. Капської, Н. Кривоконь, В. Поліщук (Україна), у публікаціях російських дослідників (І. Зимня, М. Єфремова, Б. Шапиро, В. Бочарова, А. Соловійов, Д. Павленок, М. Богуславський, Г. Корнетов та ін.). І це не дивно, адже якісна практична підготовка спеціалістів соціальної роботи та соціального захисту – одна з умов подолання соціальних проблем, що існують у нашій державі. На жаль, Україна не має багатого досвіду в підготовці таких кадрів. Це, значною мірою, пояснюється тим, що професійна підготовка фахівців соціальної роботи розпочалася у нашій країні тільки в середині 90-х років і пов'язана зі значними труднощами, які зумовлені, насамперед, відсутністю як практичного досвіду роботи в цій галузі, так і вагомих науково-теоретичних розробок з актуальних питань соціальної роботи й підготовки фахівців для соціальної сфери.

Політичний, економічний і культурний розвиток країни останніх років актуалізував проблеми

соціального захисту найрізноманітніших верств населення. Саме життя прогнозує зростання масштабів соціальної роботи, яку здійснюють спеціалісти з соціальної роботи. Спеціаліст соціальної роботи наділений різноманітними посадовими обов'язками. Основні з них такі:

- володіти основами пенсійної справи, соціального захисту сімей з дітьми, інвалідів, одиноких та інших соціально незахищених громадян;
- виявляти на підприємствах, у мікрорайонах, селах сім'ї окремих осіб, які потребують соціально-медичну, юридичну, психолого-педагогічну, матеріальну й іншу допомогу, охорону морального, фізичного і психічного здоров'я;
- встановлювати причини виникаючих у них труднощів, конфліктних ситуацій, у т.ч. за місцем роботи, навчання і т.д., допомагати їм у розв'язанні існуючих проблем, працевлаштуванні, соціальному захисті;
- сприяти інтеграції діяльності різних державних і громадських організацій та установ з надання необхідної соціально-економічної допомоги населенню;
- проводити психолого-педагогічні та юридичні консультації з питань сім'ї і шлюбу, виховну

- роботу серед дітей, схильних до правопорушень;
- надавати допомогу в укладанні угод про надомну працю батькам що мають неповнолітніх дітей, інвалідам, пенсіонерам;
- виявляти і надавати підтримку дітям та дорослим, яким потрібна опіка і піклування, влаштування в лікувальні й учбово-виховні заклади, матеріальна, соціально-побутова та інша допомога;
- організувати громадський захист неповнолітніх правопорушників при необхідності – брати в ньому особисту участь;
- сприяти створенню і діяльності центрів соціальної служби для молоді, допомоги сім'ї (всиновлення, опікуєтво, піклування), юнацьких, підліткових, дитячих об'єднань, асоціацій, клубів за інтересами;
- допомагати організації і виховній діяльності інтернатів, притулків для інвалідів, людей похилого віку, бездомним та ін.;
- брати участь в роботі з соціальної адаптації і реабілітації осіб, які повернулися з спеціальних навчально-виховних установ і місць позбавлення волі, розв'язанні інших гострих соціальних проблем [1, с. 87].

Різноманітні професійні вимоги до спеціаліста з соціальної роботи впливають з таких його головних функцій: діагностична, прогностична, правозахисна, організаційна, профілактична, соціально-медична, соціально-педагогічна, технологічна, соціально-побутова і комунікативна. Коротко пояснимо суть кожної. Вже із стислої характеристики функцій видно, якими різними видами діяльності доводиться займатися соціальному працівникові. При розв'язанні соціальних проблем він має бути і соціологом, і педагогом, і лікарем, і правознавцем. Соціальний працівник відіграє активну роль в плануванні, узгодженні дій різних систем соціальної допомоги населенню. Він справляє безпосередній вплив на особу чи групу людей. Це не стільки виховний, як діяльний процес, створення умов для розвитку особи чи системи, просування до наміченої мети з допомогою відповідних засобів і методів.

Відповідно до таких вимог, постає завдання формування системи повноцінної підготовки кадрів нового типу для сфери соціального захисту населення, в якому одне з важливих напрямків діяльності постає розвиток психологічної готовності студентів до професійної діяльності, що є обумовлений всією системою навчально-виховної роботи вищої школи. Професійне навчання у вищій школі має сприяти осмисленню уявлень про особливості діяльності соціального працівника.

Необхідно підкреслити, що шляхом модифікації змісту інформації, що вивчається, і методики його викладання можна ефективно впливати на особистість студента, удосконалювати різні сторони його готовності до професійної діяльності соціального працівника:

- мотиваційну (вироблення у студента позитивного ставлення до професії; стійких намірів

присвятити себе цій діяльності; розвиток установки на вивчення необхідних дисциплін як важливого фактора професійного становлення майбутнього спеціаліста;

- морально-орієнтаційну (формування морального обліку професіонала, загальнолюдських цінностей, які складають основу етики соціального працівника; забезпечення єдності моральної і професійної культури тощо);
- пізнавально-операційну (розвиток інтелектуальних функцій аналізу і синтезу, узагальнень, порівнянь, формування логічного мислення; розширення професійного кругозору, вироблення і закріплення професійно важливих умінь і навичок);
- емоційно-вольову (розвиток цілеспрямованості, працелюбності, настирності в досягненні поставленої мети тощо);
- психофізіологічну (виховання впевненості в своїх силах, намагання доводити почату справу до кінця, здібності управляти своєю поведінкою і поведінкою інших, професійної працездатності);
- оціночну (вироблення умінь критично оцінювати рівень своєї професійної підготовки, культури, розвиток потреби в самоконтролі, самокорекції і самооцінці) [2, с. 88].

Варто зазначити, що практичне навчання відіграє чи не найголовнішу роль у процесі підготовки соціальних працівників. Можна навести приклад американських навчальних закладів, де готують спеціалістів із соціальної роботи, практичне навчання є фактично домінуючою формою викладання, бо практика є не тільки місцем свідомого застосування знань, їх корекції, вдосконалення, формування практичних умінь і навичок, але і місцем засвоєння професійної етики і цінностей соціальної роботи, формування професійно важливих якостей та індивідуального стилю професійної діяльності.

Саме в день практики студент визначає для себе корисність всього теоретичного навчання. Саме практика надає можливість студентів побачити «реальну» соціальну роботу; покликана реформувати професійну рефлексію соціального працівника. Відповідно, надзвичайно важливим залишається гнучкість і точність у підходах створення програм та місць проходження практики для майбутнього соціального працівника. Найбільш ефективним є розробка системи практичної підготовки майбутнього фахівця з соціальної роботи. До цієї системи повинні входити навчальний заклад, установа, яка надає місце проходження практики, студент та координатор з практики, який повинен виступати також у ролі посередника. Саме така система здатна вирішити такі проблеми, як: спадкоємність практичного навчання, виробка спільних критеріїв оцінки студента та установи; обмін досягненнями та запобігання помилок у практичному навчанні.

Організатором практичної підготовки майбутніх соціальних працівників є директор з практики або координатор. Це особа, що займає цю посаду в рамках всього навчального закладу, і здійснює

керівництво розробкою навчального плану з практики, а також забезпечує всі необхідні ресурси для його виконання. Ця посада передбачає налагодження тісної співпраці між навчальним закладом та соціальними службами: підбір і підготовку кваліфікованих викладацьких кадрів для проведення практичних занять; розуміння студентських потреб, що стосуються процесу навчання; підбір відповідних викладачів з практики; призначення членів викладацького колективу, що відповідають за підтримку зв'язку з соціальними службами, а також оцінку роботи студентів та викладачів з практики [3, с. 24]. Необхідно зазначити, що при такій організації практики, значно збільшується роль викладача практики як координатора системи та адміністратора соціальної служби.

В Америці кожний студент повинен пройти дві-три практики під керівництвом досвідченого соціального працівника. Принаймні хоча б одна з практик повинна бути у закладі того типу, в якому студенту треба буде працювати після закінчення навчання. Як зазначалося вище, кожному студенту надається викладач з практики, педагог-наставник (у США це «field educator» – польовий інструктор). Успіх практичної підготовки майбутніх соціальних працівників залежить від стосунків між базовим агентством і навчальним закладом, що готує соціальних працівників, а організація, якість і характер проведення практики багато в чому визначається професійною майстерністю, особистими якостями керівника практики. Викладач практики – людина, яка працює з клієнтами, і одночасно знайомить студентів з роботою агентства, навчає їх без відриву від роботи. Але існують агентства, де викладачі практики не працюють з клієнтами, а займаються тільки студентами. Вони часто керують одночасно трьома або більшою кількістю студентів. Ось чому важливо знайти такого керівника практики, який би міг забезпечити удосконалення професійних навичок студентів і стати прикладом для наслідування.

На кожного студента молодших курсів відводиться мінімум 400 годин польової практики під керівництвом кваліфікованих спеціалістів, на старшокурсника – 900 годин. Усі навчальні заклади повинні встановлювати тісні двосторонні стосунки з практикуючими соціальними працівниками.

Польова практика є однією з основних відмінних рис навчання соціальної роботи в США. Тут студенти усвідомлюють цінність соціальної роботи, навчаються розвивати професійні відносини з клієнтами в процесі надання допомоги, починають реалізовувати ідею відповідальності перед клієнтом, агентством, громадою, зустрічаються з етичними дилемами та намагаються вирішувати їх, застосовують на практиці знання поведінки та потреб людини, про ресурси місцевої общини, встановлюють зв'язок своєї практичної роботи з підходами до оцінки її результатів.

Теорія процесу практичного навчання соціальної роботи в США характеризується трьома підходами щодо його організації:

1. Наставницьким.
2. Академічним.
3. Поєднуючим.

Більшість навчальних закладів функціонують об'єднуючи або видозмінюючи дані підходи. В.А. Поліщук характеризує дані підходи таким чином [3, с. 57].

Наставницький підхід був першою моделлю, яка була використана у сфері соціальної освіти. Суть цього підходу полягає в організації спостережень студентів за роботою досвідчених спеціалістів. Застосування цього підходу передбачає використання індуктивного методу в процесі навчання (отримання теоретичних знань з практики). Здійснення наставницького підходу вимагає від навчального закладу організації практики студентів майже з перших днів занять у великому об'ємі часу. Цей підхід передбачає обмежений вплив викладацького складу на процес практичного навчання. Навіть роль представника навчального закладу, який відповідає за зв'язок із соціальною службою полягає в аналізі результатів роботи студентів лише з метою контролю за їх загальним розвитком у професійній підготовці. Основна відповідальність за зв'язок академічного і практичного процесів навчання лягає на студента та викладача з практики. Тому наставницький підхід у чистому вигляді застосовується досить рідко.

Академічний підхід робить акцент на розвиток студентського пізнання, практичні заняття трактуються як такі, що слугують прикладом для навчального процесу. Згідно з цим підходом, основною цінністю освіченої людини є знання, які мають практичне застосування. Академічний підхід є домінуючим у багатьох програмах для отримання ступеня бакалавра. За цими програмами практика, як правило, проводиться в останньому семестрі академічного курсу навчання студентів.

Поєднуючий підхід характеризується органічним взаємозв'язком між академічним пізнавальним процесом і процесом навчання під час практики. Він вимагає від викладацького складу, викладачів практики та студентів спільної відповідальності за здійснення навчального процесу. Процеси оволодіння знаннями, їх розуміння та практичне застосування займають рівноцінне значення. При такому підході у процесі підготовки студента акцент робиться не тільки на оволодінні теоретичними знаннями, але і практичними вміннями щодо надання соціальних послуг, осмисленому розумінні причин тих чи інших явищ і вибору конкретних впливів. Це важливо ще й тому, що студент оволодіває мистецтвом індивідуального стилю роботи.

Упродовж певного часу поєднуючий підхід вважався взірцем у сфері соціальної освіти. Паралельне проходження академічних і практичних занять передбачає, що студент, починаючи з оволодіння елементарними знаннями, вирішуючи найпростіші завдання, поступово формується як майбутній фахівець. Тісний взаємозв'язок між знаннями і практичним їх виконанням дозволяє краще усвідомити набуті знання, перевірити їх на практиці, а також використати у власному стилі

роботи. Даний підхід, який пропагує поєднання академічного навчання з практичними заняттями є найкращим варіантом.

Результати дослідження дають підставу сформулювати пропозиції та рекомендації щодо використання американського досвіду з метою вдосконалення системи соціальної освіти та практичної підготовки соціальних працівників в Україні, необхідним є:

1. Приділення більшої уваги практичній підготовці соціальних працівників і соціальних педагогів. Більша практична спрямованість професійної підготовки, яку можна забезпечити шляхом зменшення кількості аудиторних лекційних занять, і збільшення кількості практичних, а також подовження термінів проходження практики студентами в соціальних установах та закладах, де студент окрім індивідуального консультування, має оволодіти навичками посередництва, керівництва, менеджменту, соціального планування, соціальної політики тощо. Зокрема, для процесу вдосконалення організації практики студентів, має сенс створення штату викладачів практики, які б мали спеціальну підготовку та відповідний сертифікат.

2. Координація зусиль різних організацій соціальних працівників і соціальних педагогів направлених на досягнення спільної мети, які є важливими для практичного соціального працівника.

3. Здійснення організаційних зусиль з передачі знань, формування умінь з допомогою певних навчальних моделей.

4. Розвиток стратегій для забезпечення відповідної практики за допомогою досліджень та дотацій.

5. Розробка мінімуму національних освітніх стандартів – достатньо чітких, реальних, не заангажованих політично, логічних і послідовних.

6. Розгляд сутності соціальної роботи як практики (яка в українських академізованих навчальних планах підготовки соціальних працівників залишається недосконалою ланкою) визначити важливою метою освітніх програм.

7. Формування вмінь у майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників відстоювати інтереси вразливих верств населення.

8. Розвиток дослідницьких умінь, спрямованих на пошук нових підходів у подоланні існуючих соціальних проблем та запобіганню нових. Це вимагає створення інституцій для дослідження умов соціального розвитку.

9. Створення спільних дослідницьких проєктів з актуальних питань практики соціальної роботи [3, с. 232].

Отже, можна зробити висновок, що українським навчальним закладам, які готують соціальних працівників необхідно дещо удосконалити систему практичної підготовки. При наявності цілеспрямованої діяльності з даного питання, можливе зміцнення зв'язків між соціальними працівниками та навчальними закладами, що займаються підготовкою соціальних працівників в Україні та в інших країнах світу, наприклад, це може бути США. У міжнародному співробітництві існує великий потенціал нових ресурсів, який необхідно направити в русло розвитку системи навчання соціальної роботи та вдосконаленню соціальних служб нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль Л. Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні // Соціальна політика і Соціальна робота. – № 1/2. – 1998. – С. 86-90.
2. Капська А.Й. Професійна підготовка студентів педвузів до виховної роботи: Монографія. – К.: ІЗМН, 1996. – 120 с.
3. Жиленко Р.В. Становлення соціальної роботи та соціальної політики в США (30-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.). Матер. наук. практ. конфер.: «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної роботи в Україні і за рубежом». – Ужгород, 2003. – 360 с.
4. Мигович І.І. Соціальна робота (вступ до спеціальності): Учбовий посібник. – Ужгород: «Поличка карпатського краю», 1997. – 189 с.
5. Козлов А.А. Социальная работа за рубежом: состояние, тенденции, перспективы. – М.: Флинта. Московский психолого-социальный институт, 1998. – 224 с.